

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Гурій Богдани Богданівни
"Формування соціального капіталу в сучасних молодіжних громадських
організаціях України", представлену на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук за спеціальністю
22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини

Дисертаційна робота Б.Б. Гурій "Формування соціального капіталу в сучасних молодіжних громадських організаціях України" є масштабним, глибоким, закінченим, авторським, достатньо тривалим та самостійним дослідженням, аналітична та теоретична глибина якого не викликає сумнівів. Воно виконане з дотриманням стандартів дисертаційної роботи як щодо змісту, так і щодо форми. Така дослідницька відповідальність перед своїм дисертаційним дослідженням в поєднанні з науковою точністю концептуалізації та операціоналізації ключових понять є свідченням соціальної та когнітивної зрілості дослідника.

Наукові пошуки автора здійснені в широко розробленій, відомій, політично та соціально навіть в чомусь «модній», а тому дослідницьки комплексній області соціологічного знання, в якій сплітаються традиційний аналіз соціальної диференціації, сучасний «прагматичний поворот» до аналізу практик, організаційні дослідження, статистичні дослідження тощо. Соціальний капітал як категорія та як феномен останніми двома десятиліттями років є об'єктом соціальної, політичної, символічної, гносеологічної боротьби, а зусиллями перш за все Патнема, Фукуями та Штомпки він став ідеологічним та категоріальним прапором (нео)ліберальної теорії суспільства в соціології. Тому дослідження соціального капіталу має супроводжуватись постійною рефлексією своїх світоглядних поглядів, ідеологічних переконань, політичної позиції, гносеологічної та методологічної predisposiciji. Вже сама дискутованість соціального капіталу (а саме його сумнівне місцерозташування між Gemeinschaft'ом та Gesellschaft'ом, за якого соціальний капітал характеризує

високорозвинені «гезельшафтні» суспільства, але апелює до таких «гемайншафтних» характеристик, як, наприклад, довіра) вимагає синтетичної роботи над теоретичним матеріалом. При цьому будь-яка синтетична робота, робота на межі та за межами макро- і мікро-, суб'єктивізму та об'єктивізму, номіналізму та реалізму завжди вимагає широкої ерудиції, постійної напруженої уваги, дослідницької самовідданості, специфічної наукової сміливості, і навіть певного життєвого досвіду.

І дослідниця реалізує дослідження феномену соціального капіталу, чия актуальність, як видавалося вже не одному теоретикові, дещо відійшла у минуле. Втім, дослідниця вміло реактуалізує цей концепт, посиляючись як на зростання ролі молодіжних організацій (і взагалі організацій мезорівня), так і на «мікронаративізацію» біографій (яку Бауман позначив як «процес перетворення біографій на клаптикові саморобки»), внаслідок якої життєві стратегії людей стають важливим чинником суспільних явищ та процесів, а внаслідок цього – вагомими концептами. Саме в цьому трикутнику – «соціальний капітал – (молодіжні) організації – життєві стратегії індивідів» авторка і концентрує свою увагу. З цієї точки зору вона не здійснює вузьку емпіричну верифікацію певних гіпотез у сфері дослідження соціального капіталу, але намагається здійснити своє дослідження теоретично та світоглядно на більш широкому та перспективному обрії, на якому суто вестернізована категорія соціального капіталу в умовах пострадянського суспільства реконцептуалізується та реопераціоналізується.

Актуальність теми дисертації сформульована автором чітко і переконливо. Вона досить зрозуміла навіть для людини, не включеної до науки, оскільки пов'язана не стільки з внутрішніми протиріччями, "білими плямами" соціології, скільки з: а) очевидним розривом між соціальною та політичною впливовістю явища і ступенем його наукового опрацювання; б) економічною та організаційною контекстуальністю соціального капіталу; в) повсякденнісними конотаціями життєвих стратегій в контексті особистісних професійних кар'єр; г) аналітичним розділенням гносеологічної та онтологічної проблемної ситуації.

Об'єктивно категоріальна та світоглядна модель соціального капіталу, суб'єктивно інкорпорована давно є важливим чинником та дискурсею сприйняття та інтерпретації соціокультурних реалій, соціоструктурних трансформацій та соціальних процесів (чому свідченням є понад два десятки публіцистичних, політичних та правових джерела, наведені автором (тобто понад 10% усього списку літератури)). В умовах нестабільності економіки, індивідуалізації соціальності, лібералізації політичного, мікронаративізації біографічних траєкторій саме цей концепт (у науковому, політичному, публіцистичному та повсякденному розумінні) стає важливим способом легітимації неоліберального суспільного консенсусу в глобалізаційних порядках сучасності. Але еклектичність, багатоманітність та неуніверсальність досліджень у цій сфері, ще й забарвлена їх політизованістю, не дозволяє реалізувати цілісну дослідницьку програму в цій сфері. З цієї точки зору як методологічно (в широкому сенсі слова – гносеологічно), так і онтологічно обрана дисертанткою тема є, не дивлячись на деяку «заношеність», «витоптаність» теми, резонансною, значущою, і, отже, актуальною.

Основні поняття, з якими працює автор (соціальний капітал, громадська організація, професійна кар'єра, членство в організаціях, типи життєвих стратегій, типи соціального капіталу за Патнемом) не тільки характеризуються складною та специфічною історією, але й існуванням на межі наукового та повсякденного, політичного, соціального, правового знання, що суттєво ускладнює (суто аналітичне, звісно) їхнє розділення та демінування. Не дивлячись на активне використання принаймні деяких з вищенаведених понять як очевидних та інтуїтивно зрозумілих, їхній публіцистичний, повсякденний, - а тому іноді беззмстовний контексти спустошують, лишають без чіткості та обмеженості (а визначення передбачає і обмеження сенсів в тому числі). Тим більше актуальним та важливим ми вважаємо здійснену авторкою процедуру переосмислення, реконцептуалізації та реопераціоналізації соціального капіталу через ряд структурованих та ієрархізованих, взаємоузгоджених,

взаємопідпорядкованих понять, що в кінцевому рахунку працюють на дослідження єдиного феномену (див. параграфи 1.1. – 1.2 на с. 13-52).

При цьому достатньо швидко автор переходить на аналіз власне свого предмету дослідження, не занадто глибоко занурюючись до соціологічних, філософських та політологічних дискусій. Вже у розділі 1.3 Богдана Гурій намагається дефінувати соціальний капітал громадських організацій, користуючись зазначеною вище типологією Патнема (не настільки, зауважимо, часто використовуваною в соціологічному дискурсі соціального капіталу, як власне основні його ідея зв'язку соціального капіталу, добробуту та політичного порядку). Увага автора до правових визначень організацій (див. с. 53) може бути пояснена її намаганням адаптувати свої ідеї до української соціокультурної та історичної специфіки, і тут автор пропонує зупинитися окремо на мезорівневому аналізі соціального капіталу. Саму організацію автор розглядає з точки зору її функціонування на зовнішньому та внутрішньому рівнях (хоча, скоріше, це не рівень, а фокуси аналізу або точки погляду); окремо вона при цьому зупиняється на процесі інвестування на зовнішньому та внутрішньому рівнях організації (див. с. 57-58) та на типологізації теорій членства в громадських організаціях (позитивно-функціональні та інтернально-концентровані теорії), на виокремленні джерел соціального капіталу (до яких вона відносить цінності, соціальні проблеми, спільну діяльність, міжіндивідуальну взаємодію та довіру тощо). Але в цьому всьому колосальному обсязі роботи хотілося б бачити дещо більшу системність та послідовність викладу, яка приховує безумовно наявну авторську логіку дослідження та написання тексту.

В подальшому автор «загострює» запропонований фокус аналізу, досліджуючи специфіку формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях, де вона чималу увагу приділяє статистичному аналізу (що ще буде нею реактуалізоване в третьому розділі) динаміки молодіжних організацій України, специфіці власне молодіжних організацій (що є значущими для конструйованого в їхньому середовищі соціального капіталу), класифікації молодіжних організацій та її засад, авторської типологізації молодіжних

організацій як капіталогенеруючих структур (власне, на основі патнемовської трихотомії соціального капіталу – с. 78-82), інтернальній логіці розподілу позицій в молодіжних організаціях. Подальше уточнення її позиції призводить автора до дослідження способів формування соціального капіталу (що, власне, є продовженням вищевказаної інтерналістської стратегії дослідження соціального капіталу) та ролі в цих процесах комунікації, інформаційних процесів, мас-медіа, соціальних та громадських заходів, репутаційних аспектів існування організації, довіри тощо, - на першому етапі уточнення. На другому ж етапі вона розглядає процеси накопичення соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях, можливість дослідження етапів цих процесів, і саме тут вона виходить на дослідження життєвих стратегій (с. 105). Інтерпретація життєвих стратегій як «способу організації людиною власного життя, спроможності» до приведення життєвих умов у відповідність з власними цінностями і індивідуальною своєрідністю» не може не викликати здивування (оскільки «спосіб» та «спроможність» є онтологічно різними феноменами), однак автор не дає пояснення такій позиції. Ці ж зауваження можна навести до авторського опису та пояснення функціонування молодіжних організацій (де поєднуються такі складно співставні слова, як «поле організацій», «багатовимірна соціальна структура», «органічно», «особистісні характеристики» (що сильно б'є по синтетичній методології, обраній автором).

Всі ці теоретичні схеми автором нехай і неповно, але переносяться на емпіричний матеріал (див. розділ 3). Соціологічному дослідженню в емпіричному аналізі передують методологічний параграф з детальними поясненнями (див. с. 115-131) та статистичний аналіз діяльності молодіжних організацій м. Львова (див. с. 131-143), і якщо доречність першого з них є очевидною (хоча деякі методологічні компоненти з першого параграфу не використовуються в подальшій емпіричній роботі автором), то доречність другого залишається під питанням, оскільки запропоновані в ньому дані та інформація в подальшому не помічені нами як такі, що використовуються в

емпіричному аналізі, що не є недоліком, однак залишається непоясненим автором.

Емпіричний матеріал викладено автором дуже щільно, змістовно та конкретно, настільки, що власне емпіричні ілюстрації та дані автор виносить у додатки, залишаючи у тексті суто свої інтерпретації та узагальнення. Автор використовує прямі посилання на попередні розділи (як-от на с. 147) з метою «зшити» свою роботу, поєднати її теоретичні та емпіричні фрагменти, що добре характеризує прозорість логіки дослідження та структури дисертаційного проекту для самого автора. Автор досліджує життєві стратегії (особливо крізь призму мотивів вступу до молодіжних організацій (с. 151-154) та набуття контактів членами об'єднань (с. 155-156)). Аналіз автором життєвих стратегій виглядає дещо схематичним, однак завдяки використуваній автором яскравій емпіричній інформації достатньо переконливим. Як і типологізація життєвих стратегій (див. с. 163 і далі), що супроводжується експлікованими критеріями типологізації та детальним описом на основі якісної інформації змісту та особливостей цих стратегій.

Нарешті, висновки підбито автором фахово, достатньо змістовно та репрезентативно відносно власне змісту дисертації, з вказанням як на евристичність та ефективність обраного підходу та проведеного дослідження, так і на перспективи дослідження в подальшому.

Викликає повагу до роботи і аналіз бібліографії, згідно з якою авторка, використавши 210 джерел, з яких 102 є іншомовними (така англomовність не має обманювати: авторка, на жаль, іноді використовує ритуальні посилання на ті видання, які вже давно переведені на російську або українську мову – наприклад, на Патнема «Боулінг наодинці», Бурдьє «Запрошення до рефлексивної соціології», Штомпка «Довіра», М. Олсон «Логіка колективної дії» тощо), а ще 11 – власного авторства. Основну увагу приділила аналізу статей (166 найменувань), і набагато менше уваги дісталось монографіям (20 найменувань, причому дуже невелика кількість класичних, загальновідомих, фундаментальних праць), публіцистичним, політичним та правовим джерелам

(22 найменування), авторефератам (3 видання) та підручникам (1). Хотілося б звернути увагу дисертантки в подальшій роботі на необхідність аналізу фундаментальних джерел та робіт, може, навіть, і поступаючись опрацюванням статей та публіцистичних джерел.

Разом з тим, при позитивній загальній оцінці дисертації необхідно зробити ряд зауважень, які де в чому є редакторськими, формальними, а де в чому – принципово змістовними, і, отже, більш ніж дискусійними.

Разом з тим, при позитивній загальній оцінці дисертації необхідно зробити ряд зауважень, які де в чому є редакторськими, формальними, а де в чому – принципово змістовними, і, отже, більш ніж дискусійними.

По-перше, автор лише у визначенні Маркса та в описі соціоекономічного підходу апелює до самозростання капіталу (див. с. 14-15, с. 69). В подальшому ця властивість капіталу, що, власне, і складає його природу, його сутність та його відмінність від ресурсу, можливості, шансу, потенціалу (див. з цього приводу програмну статтю М. Севеджа та Ф. Дивайн), вона не використовує ані у власних визначеннях, ані у операціоналізаціях. Залишається незрозумілим, чи погоджується автор з фактичною метафоризацією капіталу (за якою розрізнення з вищенаведеним рядом категорій залишається непринциповим), чи це є результатом її методологічної недбалості, чи автор не вважає це розрізнення соціологічно плідним.

По-друге, автор стверджує і в подальшому активно використовує, що «соціологічне трактування соціального капіталу забезпечує синтез дослідження макросоціологічних структур із мікрорівнем причинних механізмів» (с. 23). Але справа в тому, що обрана автором тематика та методологія вимушено чи невимушено є синтетичною, тоді як в процитованому фрагменті (з яким цілком погоджується подальша авторська методологія) автор фактично мікросоціологізує та принаймні номіналізує (тобто перетворює на номіналістичну) власну концепцію. Для сучасної соціологічної розвідки, та ще й на таку достатньо розроблену та широко відому тему, така однобокість є дещо дивною.

По-третє, автор спирається у деяких своїх логічних та дослідницьких ходах на суто правові, юридичні аспекти (наприклад, в розділі 2.1 – у визначенні молодіжних організацій, у розділі 2 – опора на Міжнародну класифікацію некомерційних організацій), тоді як соціальні явища не тільки не зводяться до них, але і не пояснюються ними. Такий момент є небезпечним з точки зору формалізації, розмістовнення результатів дослідження, коли самі результати заздалегідь визначені обраними типологіями (правовими / юридичними) та визначеннями. Саме цим ми схильні пояснювати протиріччя та неоднозначність типології, побудованої автором на «виході» дисертації (див. розділ 3.3.2, с. 163-164), яка є доброю формальною типологією, однак слабкою змістовною (як через очевидність обраних критеріїв, так і через низьку, як нам видається, евристичність отриманої типології, так і через не універсальність та не єдність обраного критерію типологізації).

По-четверте, запропонований автором у розділі 2.2 «соціолого-статистичний аналіз» є переважно статистичним, і куди меншою мірою – соціологічним, і найтривожнішим є те, що функціональне призначення цього аналізу в структурі дисертації та дослідження, яке стоїть за дисертацією, залишається не експлікованим. Висновки з розділу 2.2 та його напрацювання «провисають», вони виявляються малозадіяними в подальшому дослідженні, дані, з нашої точки зору, недостатньо синтезуються та виводяться до рівня узагальнених та теоретичних суджень, але репрезентуються суто у кількісних показниках, актуальних та важливих виключно для певного соціокультурного та історичного хронотопу.

Нарешті, по-п'яте, ми маємо констатувати, що робота не позбавлена певної кількості редакторських, коректорських, верстувальних проблем. Ні до чого іншого ми не можемо віднести такі проблеми, як проблеми з пунктуацією, текстуальні та граматичні помилки на кшталт «методологічну базу щодо дослідження соціального капіталу», «підходи щодо» (див. с. 20), «макропідхід щодо» (с. 26), Туган – Барановський (тире замість дефісу) (с. 49), «Сенсебре-ннер» (с. 223) та «просвітни-цька» (невірний перенос) (с. 236). В рамках цього ж

зауваження помітимо, що де в чому механічно поєднані певні фрагменти праці (це стосується як мікрополітики редагування, так і макрополітики редагування: неповне з'єднання переважно «теоретичних» фрагментів з переважно «емпіричними», наприклад; або проблематичне поєднання та узгодження різнометодологічних «еміричних» фрагментів (див. розділ 3)), що взагалі створює враження дещо фрагментованого тексту. Множинність обраної проблематики, багатовекторність авторського інтересу в даному інтелектуальному полі – все це, ймовірно, обумовили нехай і не еkleктичність, але фрагментованість, очевидну розчленованість тексту на ряд сюжетів.

У той же час необхідно відзначити, що більшість висловлених зауважень є перш за все питаннями і виникають на фундаменті безсумнівних достоїнств роботи. Дисертація викликає бажання дискутувати і розширювати, - це важлива ознака як актуальності, так і змістовності авторської роботи. Принциповий характер зауважень не знижує загального високого рівня роботи, що вирішує цілий ряд глибоких теоретичних і практичних задач.

За актуальністю розкритих проблем, науковою новизною та практичною цінністю дисертаційна робота Гурій Б.Б. "Формування соціального капіталу в сучасних молодіжних громадських організаціях України" відповідає вимогам щодо кандидатських дисертацій, зокрема п.п. 9, 11, 13, 14 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор Гурій Богдана Богданівна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини.

Офіційний опонент
докторант кафедри соціології
соціологічного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
кандидат соціологічних наук, доцент

О.С. Голіков

Підпис кандидата соціологічних наук, доцента Голікова О.С. засвідчую:

Генеральний секретар *Н.А. Виремова*